

Publikace by mohla oslovit také tvůrce a realizátory vzdělávací politiky, kterým nabízí vědecky podložené poznatky a interpretace problémů vyžadujících rozhodování o místě a funkci digitálních médií ve vzdělávání. Vzhledem k omezené jazyko-

vé dostupnosti v českém prostředí pro širší zainteresovanou veřejnost by překlad publikace mohl být výzvou pro některé z našich nakladatelství.

Eliška Walterová

LITERATURA

- Gardner, H. (1999) *Dimenze myšlení. Teorie rozmanitých inteligencí*. Praha: Portál.
- Kim, K. H. (2011) The Creativity Crisis: The decrease in creative thinking scores on the Torrance Tests of Creative Thinking. *Creativity Research Journal*, 23(4), 285–295.
- Prenski, M. (2001a) Digital natives, digital immigrants. Part I. *On the Horizon*, 9(5), 1–6.
- Prenski, M. (2001b) Digital natives, digital immigrants. Part II. *On the Horizon*, 9(6), 1–6.
- Russ, S. W., & Dillon, J. A. (2011) Changes in children's pretend play over two decades. *Creativity Research Journal*, 23(4), 330–338.
- Tapscott, D. (1998) *Growing up digital. The rise of the net generation*. New York: McGraw Hill.

Spitzer, M. (2014). *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host. 341 s.

Manfred Spitzer, autor knihy (i samotného pojmu) *Digitální demence*, je známý svou snahou burcovat odbornou i laickou veřejnost a upozorňovat na rizika vyplývající z každodenního masového užívání digitálních médií. Pozornost svých čtenářů chce zaměřit na takové aktuální problémy, jako jsou narůstající výskyt poruch pozornosti a učení, poruchy spánku a deprese, zvyšující se počet osob s nadváhou, výraznější sklony dětí i dospělých k násilí, omezená schopnost pamatovat si informace i snížená dovednost orientovat se v prostoru. To vše je podle Spitzera výsledkem působení digitálních médií na člověka.

Publikace, kterou čtenáři předkládá, je odborným pojednáním o vlivu médií

na mozek člověka a na jeho vývoj. Spitzer se v ní opírá o velmi rozsáhlou baterii odborných studií, na kterých čtenáři ilustruje účinky působení médií na lidský mozek. Při psaní používá snadno čtivý jazyk. Díky tomu je publikace přístupná nejen odborníkům působícím v oblasti neurologie, psychiatrie a psychologie, ale každému čtenáři, který o ni projeví zájem. (Ostatně, vzhledem k obsahu sdělení patří do rukou širokého spektra čtenářů – od rodičů přes pedagogy a byznysmeny až po politiky). Nutno dodat, že autorův jazyk je nejen čtivý, ale také ostrý a provokující. Například nadpis úvodní kapitoly zní „Ohlupuje nás Google?“ Vyvolává ve mně představu, že jsem navštívila zpravodajské webové

stránky. Za používanou ostrostí lze tušit autorův záměr provokovat a burcovat čtenáře, vzbudit v něm výrazné emoce a přimět jej k přemýšlení nad vlastními postoji a zvyklostmi v užívání digitálních médií. Což se autorovi rozhodně daří.

Text je členěn do 14 kapitol, které se věnují několika různým tematickým oblastem. Jde zejména o oblast působení médií na jednotlivé kognitivní funkce (pozornost, paměť, myšlení) a jeho negativní důsledky (poškození jednotlivých kognitivních funkcí), dále o problematiku využívání digitálních médií ve škole, na které autor nahlíží z mnoha úhlů pohledu – z hlediska přínosu pro vzdělávání dětí samotných, překážek na straně pedagogů, technických obtíží a z hlediska velkých mezinárodních projektů zaměřených na rozvoj digitalizace vzdělávání, a konečně o otázku působení médií na raný vývoj dítěte a nakládání rodičů a mateřských škol s médii.

Jednotlivé kapitoly však nejsou tematicky seřazeny – autor se jednotlivým tématům věnuje napříč celou knihou, což může být pro čtenáře matoucí. A to i přesto, že text je pečlivě strukturován, každá kapitola je zakončena shrnutím, ve kterém autor znovu zvýrazňuje hlavní sdělení dané kapitoly a pomáhá tak čtenáři, aby si je lépe uvědomil, případně zapamatoval. V jednotlivých kapitolách navazuje na to, co již čtenáři sdělil. Podněcuje jej tedy k propojování dílčích získaných informací a umožňuje mu hlubší porozumění.

Záměrem autora je vést čtenáře k nahlédnutí druhé strany mince digitálních

médií a zdůraznit jejich negativní působení na člověka, respektive na jeho mozek. K tomuto odvážnému a provokativnímu kroku přistupuje ve chvíli, kdy ve společnosti převládá diskurz oslavování médií a jejich masivního využívání ve všech oblastech lidské činnosti a v každém věku.

V publikaci se autor vztahuje zejména k digitálním médiím, kterými myslí počítače, smartphony, organizéry, navigace, herní konzole a televizi. Jde o označení, které se běžně používá zejména v anglicky mluvících zemích, u nás se používá spíše výraz informační a komunikační technologie. Spitzer zavádí vlastní pojem *digitální demence*; tím chápe situaci, kdy masivní užívání digitálních médií vede k oslabení a poškození kognitivních funkcí mozku v takovém rozsahu, který se podobá např. Alzheimerově chorobě. Jmenuje zároveň příčiny rozvoje digitální demence: Podle autora se v důsledku nadměrného využívání médií jejich uživatelé neučí aktivně, informace přijímají pouze povrchně, aniž by prováděli jejich kritickou analýzu. Jednotlivé oblasti mozku nejsou v senzitivní fázi vývoje dostatečně stimulovány. Lidský (dětský) mozek zároveň nereaguje na podněty zprostředkované médii tak citlivě jako na podněty lidské (což vede k méně efektivnímu učení). Čím více času stráví děti a dospívající prací na počítači, tím horších vzdělávacích výsledků dosahují. Mezi další příčiny řadí to, že jen minimum informací si osvojujeme z paměti. Z toho důvodu dochází k vyhasínání synapsí a snižování naší schopnosti pamatovat si. Násilí prezentované ve hrách působí na naši citlivost ve vnímání agrese

vůči druhým. Roste také výskyt oběžných osob. To vše vede k rozvoji digitální demence u dětí i dospělých.

Spitzerův text chápou jako vztyčený prst, který se objevuje nad námi všemi a upozorňuje nás, abychom se nenechali bezmyšlenkovitě vlákat do osidel digitálních médií, ale abychom dokázali přemýšlet i nad jejich riziky (nejenom pozitivy) a podle toho následně jednali. Abychom digitální média nevnímali jako všespásitelný zdroj zázračných změn. Abychom je vnímali jako pouhé nástroje – pomocníky, kteří nám mohou v mnohém pomoci. Ale pokud nebudeme využívat vlastní lidský potenciál (myšlení, paměť, kritickou analýzu dat), pak mohou být také zlími pány. S autorovým doporučením se mohu ztotožnit. Přesto ve mě kniha při čtení vzbuzovala řadu bouřlivých emocí, zejména údiv a vztek. Důvodů bylo hned několik:

Rétoriku textu vnímám jako výrazně manipulativní. Autor se sice opírá o velké množství výzkumných studií, všechny jsou však zaměřeny jedním směrem – ukazují výhradně negativní působení médií. Mnohdy ani samy výsledky nabízených studií neupozorňují na rizika médií, Spitzer však nabádá čtenáře k hlubší úvaze, ze které dle jeho slov vyplývá, že daný výzkum vlastně dokladuje negativní působení médií (ačkoli sami jeho autoři jej takto neinterpretovali). To se děje např. ve chvíli, kdy se Spitzer odkazuje ke studiím PISA nebo studiím Fuchse a Wöss-

manna (kapitola 3, podkapitola „Počítače a internet ve škole? – Hlavní fakta“). Používané nadpisy a podnadpisy i samotné formulace textu působí útočně a radikálně, např.: „A dokonce ani obyčejní lidé už si s morálkou nedělají velké starosti; jak dokazuje studie srovnávající reálnou osobní konverzaci a komunikaci přes e-mail nebo SMS, jakmile jsou lidé online, více lžou. Ostatně nejvíce se lže v e-mailech.“ (s. 102).

S některými pojmy autor pracuje jiným způsobem, než je obvyklé v našem kontextu. To může být pro čtenáře matoucí. Výrazné jsou zejména tři momenty – práce s pojmy stres, digital divide a mediální kompetence. O *stresu* Spitzer hovoří jako o důsledku nedostatečné kontroly (sebekontroly). Může jít o jeden z mnoha aspektů stresu. Obecná psychologie jej však pojímá jako nadměrnou zátěž, které není možné uniknout a která vede k charakteristické reakci organismu (Hartl & Hartlová, 2004). Výzkumy, které Spitzer čtenáři nabízí (zejm. v kapitole 11), lze chápat spíše jako studie o naučené bezmocnosti,¹ nikoliv o stresu. *Digital divide* zmiňuje Spitzer v kontextu studie Vigdora a Lauddové (z roku 2010, kapitola „Počítač a internet ve škole? – Hlavní fakta“). Digital divide se podle něj zvětšuje vlivem připojení k internetu – jeho působením jsou uživatelé ohlupováni. Je tedy dán rozdílem hlouposti mezi uživateli a ne-uživateli internetu. V zahraničních

¹ Koncept „naučené bezmocnosti“ zavedl v 70. letech psycholog M. E. P. Seligman. Označuje takto stav, kdy jedinec, na základě prožitku nemožnosti vyhnout se nepříjemným podnětům (např. silný hluk, bolestivé podněty aj.) rezignuje na svou snahu ovlivnit danou situaci, stává se demotivovaným.

studiích (Bayne a Ross, 2007; Margaryan a Littlejohn, 2008) však bývá digital divide zmiňován jako rozdíl ve schopnostech různých uživatelů pracovat s digitálními médii, které se rozvíjejí v souvislosti s dostupností médií uživatelům. *Mediální kompetenci* chápe Spitzer jako „povrchní znalosti rozšířeného uživatelského softwaru, tzn. jakým způsobem pracovat s Microsoft Office“ (viz kapitola „Mediální kompetence?“). U nás se hovoří spíše o *mediální gramotnosti* než o mediální kompetenci. (Je možné, že Spitzer měl na mysli, resp. v originálním textu hovořil o mediální gramotnosti a že při překladu došlo ke zkreslení). Mediální gramotnost přitom „zahrnuje jednak osvojení si některých základních poznatků o fungování a společenské roli současných médií (o jejich historii, struktuře fungování), jednak získání dovedností podporujících poučené, aktivní a nezávislé zapojení jednotlivce do mediální komunikace. Především se jedná o schopnost analyzovat nabízená sdělení, posoudit jejich věrohodnost a vyhodnotit jejich komunikační záměr, popřípadě je asociovat s jinými sděleními. Dále pak o orientaci v mediovaných obsazích a schopnost volby odpovídajícího média jako prostředku pro naplnění nejrůznějších potřeb – od získávání informací přes vzdělávání až po naplnění volného času.“ (Příloha, 2013). Mluví-li Spitzer o mediální kompetenci v tak plytkém pojetí, jaké naznačuje, je jeho skepse o úrovni schopností mladých lidí pracovat s digitálními médii srozumitelná. O zcela jinou debatu však jde, nahlížíme-li na vzdělávání v oblasti médií širším pohledem, optikou mediální gramotnosti.

Autor používá argumenty, které považuji za zavádějící v tom smyslu, že dává do souvislosti nesouvisející. Když rozporuje vhodnost výuky ICT ve škole, říká, že škola se v tomto případě snaží o to, aby byla přípravou na život. Pokud však žáky učí pracovat s novými médii, pak by je podobně oprávněně mohla učit pracovat také s pečicí troubou a motorovou pilou (viz podkapitola „O umění učit se z jiných nebezpečí“). Myslím ovšem, že každá z dovedností směřuje k jiné oblasti praktického i profesního života, každá z činností je jinak komplexní a každá z nich má jiné spektrum využitelnosti v dalším životě. A některou z nich se žáci a studenti mohou naučit sami či pod vedením rodičů (kupříkladu zapnout troubu a upéct v ní buchty). Obávám se ale, že rodiče nedovedou u svých dětí rozvíjet mediální gramotnost, včetně práce s digitálními médii, takovým způsobem, aby s nimi děti posléze dokázaly nakládat účinně.

Jiným příkladem je situace, ve které k počítači přirovnává působení traktoru a jeho roli v zemědělské výrobě. Tím, jak člověk začal postupně pracovat s traktozem, ochudil se dle Spitzera o možnost fyzické práce a v důsledku toho trpí bolestmi zad (protože sedí, fyzicky se nenamáhá a má oslabené zádové svaly). Stejně tak podle Spitzera působí na člověka počítač, v důsledku jeho používání člověk přestává namáhat mozek a ten postupně ochabuje. Ale to, že využíváme digitální média, neznamená, že nepřemýšlíme. Přemýšlíme možná nad jinými věcmi nebo jiným způsobem. Ale stále musíme aktivně využívat kapacitu svého mozku pro to, abychom

obstáli ve světě. (Ostatně, v další poznámce tuto úvahu rozvinu).

Médiím přisuzuje Spitzer nebyvalou moc – ony jsou podle autora důvodem toho, že se zhoršuje kvalita naší pozornosti, paměti, myšlení, tedy že hloupneme a zároveň nejsme schopni rozvíjet kvalitní sociální vztahy. Média v autorově pojetí přestávají být nástroji a stávají se téměř omnipotentními entitami, které způsobují veškerá příkoří člověka. Ztrácí se přitom svoboda člověka rozhodnout se, jakým způsobem bude s jednotlivými mediálními nástroji pracovat – k čemu je bude využívat a k čemu nikoli. Aby toho byl jednotlivec schopen, musí k tomu být připraven – musí mít rozvinutou mediální gramotnost tak, jak o ní hovoří např. David Buckingham (2007). Tyto kompetence a jejich význam Spitzer ve svém textu opomíjí.

Spitzer zásadním způsobem brojí proti využívání médií při práci s malými dětmi a ve vzdělávacím systému. Přidává zároveň doporučení možných preventivních opatření, jejichž prostřednictvím lze předcházet rozvoji digitální demence mezi žáky. Jeho doporučení jsou však formulována formou zákazů – toho, co nemáme coby uživatelé dělat. (Ve výzkumech efektivity primární prevence rizikového chování se však ukazuje, že účinné jsou ty kroky a programy, které jsou orientovány pozitivně, ve smyslu nabídky alternativ vhodného chování. Jako efektivní se tedy ukazuje, pokud jsou účastníkům preventivních programů ukazovány žádoucí způsoby chování. Naopak se jako

neefektivní ukazují zákazy. Srov. Miovský, Zapletalová & Skácelová, 2010.) Pokud nabízí rady, jak se chovat, jde o doporučení, která nemohou být aplikována plošně. Jde o doporučení typu vychovávat všechny děti v bilingvním prostředí. Což není možné již proto, že zdaleka ne všechny rodičovské páry jsou bilingvní (přítom podmínkou pro to, aby byla dvoujazyčná výchova dětí vedena správným způsobem, je, že každý z rodičů má jiný mateřský jazyk). Bilingvní výchova s sebou zároveň nese mnoho rizik pro školní vzdělávání. Pokud se totiž u bilingvních dětí projeví poruchy učení nebo poruchy řečového vývoje, učí se nacházet zvládací mechanismy mnohem obtížněji než děti z prostředí jednojazyčného. Je tedy otázkou, zda navrhovaný krok bilingvní výchovy všech dětí je vhodný.

Mohu souhlasit s klíčovým posláním textu – s autorovým upozorněním na to, abychom vnímali digitální média jako pomocníky, nikoli jako naše pány. S jeho výzvou, abychom aktivně využívali vlastní kognitivní kapacity a snažili se kriticky promýšlet podněty, se kterými se setkáváme. A zejména s jeho apelem na to, aby masivnímu působení digitálních médií nebyly děti vystavovány již od raného věku. Protože jim digitální média nemohou nahradit péči a podporu rodičů a pedagogů. Jsou pouze nástroji, nikoli nositeli poznání. A jako takové nemohou být dětem takovými partnery pro vývoj, kteří by dokázali přesně reflektovat potřeby dětí a stimlovat je v rámci zóny nejbližšího vývoje (tak, jak o ní hovoří Vygotskij).

Nemohu se však souhlasit se způsobem, jakým toto sdělení předává světu. Jsem přesvědčená o tom, že upozorňovat na rizika lze prostřednictvím otevřené

debaty a hledání konstruktivních řešení, které mi v publikaci schází.

Barbora Neuwirthová

LITERATURA

- Bayne, S., & Ross, J. (2007). *The „digital native“ and „digital immigrant“: a dangerous opposition*. Podklady pro prezentaci na Annual Conference of the Society for Research into Higher Education. Dostupné z http://www.malts.ed.ac.uk/staff/sian/natives_final.pdf
- Buckingham, D. (2007). *Beyond technology: children's learning in the age of digital culture*. Cambridge: Polity. 209 s.
- Hartl, P., & Hartlová, H. *Psychologický slovník*. Heslo „stres“. Praha: Portál, 2004.
- Margaryan, A., & Littlejohn, A. (2008). *Are digital natives a myth or reality? Students' use of technologies for learning*. Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.172.7940&rep=rep1&type=pdf>
- Miovský, M., Zapletalová, J., & Skácelová, L. (2010). Zásady efektivní primární prevence rizikového chování u dětí a mládeže. In M. Miovský, L. Skácelová, J. Zapletalová & P. Novák (Eds), *Primární prevence rizikového chování ve školství* (s. 39–41). Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga.
- Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie* (s. 115). Praha: Academia.
- Příloha č. 2 k Opatření ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, č.j. MŠMT-2647/2013-210. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013), úplné znění upraveného RVP ZV*. Dostupné z <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>
- Spitzer, M. (2014). *Digitální demence: jak připravujeme sami sebe a naše děti o rozum*. Brno: Host. 341 s.